

ասած, պետական ծախսերի ոլորտում իրականացվող քաղաքականության հիմնական թիրախ պետք է լինի հասարակական բարիքների նկատմամբ գոյություն ունեցող պահանջարկի բավարարումը:

Геворг Киракосян

Теоретические основы бюджетных расходов и определяющие их факторы

Аннотация

В статье обсуждаются теоретические основы расходов государственного бюджета и основные факторы, определяющие направления их формирования и осуществления. Рассмотрены те ограничения, которые существуют при планировании расходов государственного бюджета и представлены их основные проявления.

Gevorg Kirakosyan

Theoretical Principles of the State Budget Expenditure and Factors Determining Expenditure Directions

Abstract

The article discusses theoretical principles of the state budget expenditure, factors that determine expenditure directions and influence implementation. The article addresses the restrictions that exist in the planning of the state budget expenditure and presents main influence areas of these limitations.

ԱՆՆԱ ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ

*ՀՀ ԳԱԱ Մ. Քոթանյանի անվան տնտեսագիտության
ինստիտուտի կրտսեր գիտաշխատող*

ՀՀ ՀԱԿԱՃԳՆԱԺԱՍՏՅԻՆ ՄԻՋՈՑԱՌՈՒՄՆԵՐԻ ԱՐԳՅՈՒՆԱՎԵՏՈՒԹՅԱՆ ԳՆԱՀԱՏՄԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ

Համաշխարհային տնտեսական ճգնաժամի սկիզբ առնելուց ի վեր աշխարհի գրեթե բոլոր երկրները, սկսած 2008թ. վերջից, սկսեցին մշակել և իրականացնել մի շարք հակաճգնաժամային միջոցառումներ: Այդ միջոցառումներն իրենց ընդգրկվածության շրջանակներով բազմազան էին և բաժանվում էին երկու խոշոր խմբերի՝ դրամական և ոչ դրամական բնույթի միջոցառումներ: Եվ ինչպես ցույց տվեց հետագա տարիների ընթացքը, դրանք շատ դեպքերում չկարողացան ծառայել իրենց նպատակներին, որն էլ ի հայտ բերեց մի շարք և՛ քաղաքական, և՛ տնտեսական, և՛ սոցիալական հետևանքներ: Այդ իսկ պատճառով մեծ հետաքրքրություն է ներկայացնում նաև այն հանգամանքը, թե իրականացված հակաճգնաժամային միջոցառումներն իրենց բնույթով ինչքանով էին արդյունավետ, և դրանց իրագործումն ինչի հանգեցրեց: Այս համատեքստում կարևոր նշանակություն են ստանում մի շարք մոտեցումներ, այն է՝ այդ միջոցառումների համադրելիությունն առանձին երկրների միջև, միջոցառումների արդյունավետության գնահատման չափանիշները, ցուցանիշները, համաթվերը, ինչու չէ նաև այն արդյունքային գնահատականները, որոնք սուբյեկտիվ կերպով տրվում են հասարակության կողմից: Նշված հիմնահարցերը շատ մեծ կարևորություն և արդիականություն ունեն այն պարզ պատճառով, որ դրանից է նաև կախված տվյալ միջոցառումներն իրականացնող կառավարությունների վերընտրվելու կամ հասարակության կողմից հետագա սոցիալ-տնտեսական քաղաքականության իրականացումն այս կամ այն պետական գործիչներին վստահելու հարցը:

Ինչպես ցույց է տալիս եվրոպական մի շարք երկրների փորձը, տնտեսական բարդ իրավիճակներում հակաճգնաժամային արդյունավետ քաղաքականություն չիրականացրած

կառավարությունները ստիպված եղան ընտրություններում պարտություն կրել, և սա այն գնահատականն էր, որ հասարակությունը տվեց Հունաստանի, Իտալիայի, Իսպանիայի, Ֆրանսիայի պետական քաղաքականություն իրականացնող իշխանական ուժերին: Նույնը չենք կարող ասել ՀՀ-ի կամ Ռուսաստանի Դաշնության մասին, քանի որ այստեղ իշխանությունները փոփոխության չենթարկվեցին: Սակայն քաղաքական հարթությունից տնտեսական և կոնկրետ ցուցանիշներով գնահատականներ տալը շատ ավելի մեծ և կարևոր նշանակություն է ստանում այս պարագայում, այդ իսկ պատճառով փորձենք դիտարկել վերոնշյալ հիմնահարցերի տնտեսական շրջանակները:

Դիտարկելով հակաճգնաժամային միջոցառումները՝ նկատում ենք, որ ոչ բոլոր դեպքերում են դրանք լինում արդյունավետ: Եվ ամեն անգամ հանդիպելով Մեծ քսանյակի (G 20) երկրները, սկզբում Վաշինգտոնում (2008թ. նոյեմբեր), հետո Լոնդոնում (2009թ. ապրիլ), այնուհետև Փիթսբուրգում (2009թ. սեպտեմբեր), Տորոնտո (2010թ. հունիս), Սեուլ (2010թ. նոյեմբեր), Լոս Կաբոս, Մեքսիկա (2012 հունիս)¹ և այլն տալիս էին իրենց գնահատականները ճգնաժամի հաղթահարման համար իրականացված միջոցառումների վերաբերյալ, սակայն դրանք ոչ միշտ են գոհացուցիչ:

Շատ դեպքերում ոչ ճիշտ գնահատականներ են տրվում նաև ճգնաժամի վերաբերյալ առանձին երկրների կառավարությունների կողմից, քանի որ նշվում է, որ հակաճգնաժամային միջոցառումներն ապահովել են որոշակի արդյունքներ, սակայն թվային տվյալների և հիմնական մակրոտնտեսական ցուցանիշների ուսումնասիրությունը խոսում է այլ բանի մասին: Սա շատ դեպքերում արվում է հասարակության մեջ բացասական զգացումներ չառաջացնելու համար, քանի որ մի շարք դեպքերում մենք նկատում ենք, թե Ֆիչը (Fitch²) և Մուդիզ (Moody's³) վարկանիշային կազմակերպությունների կողմից տրված գնահատականներն ինչպես կարող են մեկ հայտարարությամբ տապալել բորսայական համակարգի ինդեքսները: Իհարկե, այս կազմակերպությունների կողմից տրված վարկանիշները երբեմն համարվում են սուբյեկտիվ, և ենթադրվում է, որ դրանք, ունենալով ամերիկյան ծագում, ավելի խիստ գնահատականներ են տալիս եվրոպական երկրների ֆինանսական կազմակերպություններին: Այս խնդրի լուծման համար Եվրոպան փորձում է ստեղծել նաև իր սեփական վարկանիշային կազմակերպությունները, սակայն դրանք չեն կարող միանգամից ունենալ այն հեղինակությունը, ինչ-որ տարիների ընթացքում կուտակել են վերոնշյալ երկու վարկանիշային հսկաները, և չնայած այն հանգամանքին, որ աշխարհում կան ավելի քան 70 վարկանիշային կազմակերպություններ, այնուամենայնիվ ֆինանսական աշխարհի համար այս երկու կազմակերպությունների գնահատականները խիստ մեծ կարևորություն և նշանակություն ունեն:

Համաշխարհային տնտեսության վերաբերյալ համաթվերի միջոցով կան գնահատականներ տալու բազմաթիվ եղանակներ, որոնցով գնահատվում են ձեռնարկատիրությամբ զբաղվելու, մրցունակության, տնտեսական ազատության, գլոբալացվածության, երկրների կոռումպացվածության դիրքերը և այլն: Սակայն, որպես այդպիսին, այդ համաթվերից ոչ մեկը ճգնաժամի դեմ պայքարի արդյունավետության գնահատման գործում կիրառական նշանակություն ունենալ չի կարող: Այդ համաթվերի միջոցով տրված գնահատականներն ունեն անուղղակի բնույթ և կարող են արձանագրել այս կամ այն ոլորտում նկատված բարեփոխումները, սակայն այն փաստը, որ դա արվել է կոնկրետ հակաճգնաժամային միջոցառումների արդյունքում. ոչ մի համաթիվ չի արձանագրում:

Բայց և այնպես 2008-2009թթ. ընթացքում ճգնաժամի գնահատման վերաբերյալ համաթվերի կամ ինդեքսների մշակման փորձեր արվել են: Այդպիսի փորձ է արվել միջազգային հետազոտական ցանցի WIN (Worldwide Independent Network) կողմից և մշակվել է «Ճգնաժամի համաթիվ» (Crisis Index)⁴:

2009թ. WIN-ի կողմից սոցիոլոգիական հարցումներ են անցկացվել ավելի քան 14555 հարցվողներից աշխարհի 17 երկրներում, այդ թվում նաև՝ «Մեծ ութնյակի»՝ Կանադա, Ֆրանսիա, Գերմանիա, Իտալիա, Ճապոնիա, Ռուսաստան, Մեծ Բրիտանիա, ԱՄՆ և BRIC⁵ երկրներում (Բրազիլիա, Ռուսաստան, Հնդկաստան և Չինաստան):

¹ <http://www.g20.utoronto.ca/summits/index.html>

² <http://www.fitchratings.com>

³ <http://www.moody.com/>

⁴ <http://www.winmr.com>, <http://www.legemarketing.com/documents/SPCLM/091142ENG.pdf>

⁵ BRIC- Brazil, Russia, India, China. Այժմ արդեն կիրառվում է BRICS տարբերակը, քանի որ այս շարքին ավելացել է նաև Հարավ-աֆրիկյան Հանրապետությունը: Այս տերմինի հեղինակն է համարվում հայտնի տնտեսագետ Ջիմ Օ'Նիլը:

Հարցադրումների հիման վրա երկրները բաժանվել են երեք խմբի՝ պայմանավորված լավատեսության մակարդակով:

Աղյուսակ 1

Երկրների դասակարգումն ըստ ճգնաժամի համաթիվ¹

<i>Ամենավատեսներ</i>	<i>Չեզոքներ</i>	<i>Ամենաբիշ լավատեսներ</i>
Բրազիլիա	Ավստրալիա	Ֆրանսիա
Չինաստան	Կանադա	Գերմանիա
Հնդկաստան	Կորեա	Իսպանիա
Նիդեռլանդներ	Իտալիա	Ճապոնիա
Շվեյցարիա	Ռուսաստան	Մեծ Բրիտանիա
ԱՄՆ	Իսպանիա	

Պետք է նշել, որ ցանկացած հարցման արդյունքներ ունեն սուբյեկտիվ բնույթ, սակայն այս դեպքում սուբյեկտիվիզմի մակարդակը բավականին բարձր է, որը պայմանավորված է արժեքային համակարգով, որը ձևավորվել է այս կամ այն երկրում:

Հետազոտությունից պարզ է դառնում, որ սկեպտիկ և վատատեսական մտածելակերպն արդյունաբերական զարգացած երկրներին բնորոշ է, որն էլ թույլ է տալիս անդրադառնալ այն հանգամանքին, որ ճգնաժամի վերաբերյալ լավատեսական վերաբերմունքը դեռևս չի խոսում տնտեսության իրական վիճակի մասին: Շատ դեպքերում նաև լավատեսության գործոնը պայմանավորված է եկամուտների մեծությամբ, օրինակ՝ արդյունաբերական զարգացած երկրներում կորստի մակարդակը շատ ավելի բարձր է, քանի որ մարդիկ կորցնում են իրենց եկամուտների հսկայական մասը, իսկ թույլ զարգացած կամ զարգացող երկրներում կորուստների ծավալի հարաբերական փոքրությամբ է պայմանավորված լավատեսությունը:

Այնուհանդերձ, յուրաքանչյուր սոցիոլոգիական հետազոտություն առավել օբյեկտիվ է, երբ դրան կից օգտագործվում է նաև մաթեմատիկական գործիքակազմ, որն էլ ավելի մեծ արժեք և թվային հիմնավորվածություն է հաղորդում հետազոտվող նյութին: Այդպիսի համաթվի օրինակ է ՓԵԿ² ռուսական կազմակերպության փորձագետների կողմից մշակված «Հակաճգնաժամային արդյունավետության համաթիվը»:

Այստեղ հարց է առաջանում. ի՞նչ նպատակ ունեն ճգնաժամային արդյունավետության համաթվի մշակումը և դրա հաշվարկումը, եթե կա մեկ այլ ցուցանիշ, ինչպիսին, օրինակ, ՀՆԱ-ն է կամ տնտեսական ակտիվության ցուցանիշը (ՏԱՅ), որոնք նույն հաջողությամբ կարելի է օգտագործել տնտեսության վերաբերյալ գնահատական տալու համար: Բայց և այնպես գնահատական տալ տնտեսության վերաբերյալ ՀՆԱ-ի ծավալի կամ ՀՆԱ-ի աճի տեմպի միջոցով չենք կարող, քանի որ եթե այդ պարագայում փորձենք գնահատել ՀՀ կառավարության գործունեությունը, կստացվի այնպես, որ վերջին մի քանի տարիներին միջինը 10% տնտեսական աճ ունեցող երկիրը ճգնաժամի պայմաններում հայտնվել է 0-ական աճի, դեռ ավելին՝ ամենախոր անկման կետում ունեցել է -18.4% ՀՆԱ-ի անկում, իսկ 2009թ. ամփոփել է -14.1% անկումով: Այսինքն՝ ստացվում է այնպես, որ նախատեսվող 9% տնտեսական աճը, որը ենթադրվում էր մինչ ճգնաժամն ընկած ժամանակաշրջանում, որ պետք է ունենար Հայաստանը, ի չիք է դարձել: Գեռ ավելին դրան էլ գումարվել է հսկայական անկում: Գնահատական տալով կարելի է ասել, որ պոտենցիալ (ներուժային) ՀՆԱ-ն կրճատվել է 1/4-1/3 անգամ:

Շատ դեպքերում կենտրոնանալ միայն տնտեսական նշանակություն ունեցող ցուցանիշների, հատկապես մակրոտնտեսական ցուցանիշների փոփոխության միտումների վրա և դրանով փորձել բացահայտել հակաճգնաժամային միջոցառումների արդյունավետությունը, այնքան էլ ճիշտ չէ, քանի որ վերջնական արդյունքում դրանք պետք է ստանան իրենց սոցիալական արտահայտությունը և սոցիալական ոլորտին զարգացման պետք է տանեն, ինչպես օրինակ՝ իրական աշխատավարձերի

¹ <http://www.legemarketing.com/documents/SPCLM/091142ENG.pdf>
² www.fbk.ru

բարձրացման, գործազրկության մակարդակի կրճատման կամ բնակչության դրամական եկամուտների քվանտիլային և դեցիլային բաշխվածության հարթեցման հարցերում և այլն: Վերոնշյալ ցուցանիշների և ՀՆԱ-ի միջև դինամիկ փոփոխությունները շատ դեպքերում կոռելյացված չեն, և փոխկապակցվածությունն էլ երբեմն բացակայում է: Այս ամենը խոսում է այն մասին, որ ճգնաժամի իրական ազդեցությունների և դրանց բացասական հետևանքների վերացմանն ուղղված միջոցառումների արդյունքների պատկերացման համար անհրաժեշտ է ընդլայնել այն ցուցանիշների շրջանակը, որոնք անհրաժեշտ են սոցիալ-տնտեսական փոփոխությունների իրական դինամիկան պատկերացնելու համար:

Այստեղ մեկ այլ հարց է ի հայտ գալիս. եթե կարելի է տնտեսության և հատկապես հակաճգնաժամային միջոցառումների վերաբերյալ պատկերացում կազմել այդ ցուցանիշների միջոցով, ապա ինչո՞ւ չշարժվել այդ ճանապարհով: Այստեղ կա մեկ առանցքային պատասխան, այն է՝ ցուցանիշները շատ դեպքերում ունեն տարբեր ուղղվածություն, և մեկ ցուցանիշը բարելավվում է, իսկ մյուսը՝ ոչ, ապա այդ դեպքում գնահատական տալ տնտեսության վերաբերյալ բավականին բարդ է, քանի որ սուբյեկտիվ մոտեցման տարրը բավականին շատ է: Այս պարագայում ավելի բարդ իրավիճակի առաջ է կանգնում վերլուծություն իրականացնողը, երբ առաջանում է տարբեր երկրները համադրելու խնդիրը, քանի որ տարբեր ցուցանիշներով երկրների դիրքերը տարբեր են, որը և համադրական վերլուծություն ներկայացնելու կամ որևէ երկրի հակաճգնաժամային միջոցառումների արդյունավետության գնահատման հնարավորություն չի տալիս:

Այստեղ, իհարկե, խնդիր է առաջանում մշակել այնպիսի համադրելի ցուցանիշ կամ համաթիվ, որը հնարավորություն կտա համադրելի դարձնելու երկրների ցուցանիշները, իսկ «Հակաճգնաժամային միջոցառումների արդյունավետության համաթիվը» կարծեք թե հնարավորություն է տալիս լուծելու այդ խնդիրը:

Հակաճգնաժամային միջոցառումների արդյունավետության ինտեգրալային համաթիվի (*Anti-crisis effectiveness index*) կառուցման համար ռուս փորձագետներն առաջարկում են հաշվի առնել հիմնական տնտեսական և սոցիալական ցուցանիշները, որոնք կարող են օգտագործվել առանձին երկրների տնտեսությունների համեմատության համար: Եվ այդ ցուցանիշները պետք է ցույց տան հիմնական սոցիալական և տնտեսական գործընթացների փոփոխությունները, քանի որ ճգնաժամների ազդեցության շրջանակները տարածվում են գրեթե բոլոր ոլորտներում¹: Այդ համատեքստում փոփոխվում են ոչ միայն գները, արտադրության և առևտրի ծավալները, այլ նաև փոփոխության է ենթարկվում տնտեսության սոցիալական բնույթը: Այդ իսկ պատճառով ճգնաժամի բնորոշման, ինչպես նաև տնտեսության վերականգնման համար հարկավոր է ուսումնասիրել կյանքի բոլոր ոլորտները, որտեղ կան օպերատիվ վիճակագրական տվյալներ: Այս հարցին եթե նայենք մաթեմատիկական տեսանկյունից, ապա բավականին մեծ թիվով վիճակագրական տվյալներ ընդգրկելով՝ երկրի սոցիալ-տնտեսական վիճակը բնորոշելիս կարող են առաջանալ դժվարություններ: Սակայն ժամանակակից ծրագրային ապահովվածության պայմաններում հաշվարկների խնդիրը հեշտությամբ լուծվում է, և ցուցանիշների միջև կոռելյացիոն կախվածությունները հեշտությամբ հաշվարկվում են, իսկ երբ գործակիցը մոտ է 0.75-ի կամ բարձր է դրանից, նշանակում է, որ դիտարկվող ցուցանիշների միջև առկա է հստակ կախվածություն: Ըստ դեպքերում այս համաթիվի հաշվարկման դժվարությունները կարող են պայմանավորված լինել մի շարք երկրների կամ ընդհանուր վիճակագրական կոմիտեների կողմից մշակված մեթոդաբանությունների ոչ համադրելիությամբ, այսինքն՝ համադրելի վիճակագրական տվյալների կիրառությունը հավաստի արդյունքներ և համադրելի ու համեմատելի ցուցանիշներ ստանալու գրավականն է: Այսպես, երբեմն տարբերություններ գոյություն ունեն ԱՄՆ-ի, Եվրոյի գոտու երկրների և ԱՊՀ վիճակագրական կոմիտեների կողմից հաշվարկվող ցուցանիշների միջև, օրինակ՝ երկրներ կան, որոնք կիրառում են ԱՀՀ (Ազգային հաշիվների համակարգ) 1993-ը, իսկ որոշ երկրներ՝ ԵՀՀ (Եվրոպական հաշիվների համակարգ) 1995-ը և այլն: Այս հանգամանքը շատ լուրջ ազդեցություն է թողել նաև վերոնշյալ ինդեքսի հաշվարկման մեջ որոշ ցուցանիշներ բացառելու, այսինքն՝ հաշվարկման մեթոդաբանությունների տարբերության պատճառով չընդգրկելու համար:

Արդյունքում համաթիվը կառուցվել է հետևյալ խումբ ցուցանիշների հիման վրա:

¹ Ճգնաժամ. մակրոտնտեսական իրավիճակն աշխարհում և Հայաստանում, -եր.: ՀՀ ԳԱԱ «Գիտություն» հրատ., 2010, էջ 120-123:

Մակրոտնտեսական ցուցանիշներ.

- ՀՆԱ-համախառն ներքին արդյունք,
- հիմնական կապիտալում ներդրումներ,
- միջազգային (ոսկու և արտարժույթի) պահուստներ:

Տնտեսության իրական հատված.

- արդյունաբերական արտադրանքի ծավալը,
- գյուղատնտեսական արտադրանքի ծավալը,
- մանրածախ առևտրի ծավալը,
- արտաքին առևտրաշրջանառություն,
- ներմուծում,
- արտահանում:

Գների դինամիկան.

- ՍԳԻ-սպառողական գների ինդեքս,
- արդյունաբերողների կամ արդյունաբերական արտադրանքի գների ինդեքս,

Մոցիայական ոլորտ.

- գործազրկության մակարդակ,
- իրական աշխատավարձ:

Ֆինանսական ոլորտ.

- ֆոնդային ինդեքս (համաթիվ):

Հարկ ենք համարում նշել, որ **համաթվի հաշվարկման ժամանակ օգտագործվել են վերոնշյալ վիճակագրական ցուցանիշների տոկոսային փոփոխությունները նախորդ տարվա նույն ժամանակաշրջանի հետ համեմատած**: Ակնհայտ է նաև, որ ընտրված ցուցանիշների փոփոխությունը տարբեր մակարդակներով է բնորոշում ճգնաժամի դեմ պայքարելու հաջողվածության մակարդակը: Դրա համար անհրաժեշտ է դրանցից յուրաքանչյուրին տալ իր կշիռը: Դուրս բերվող հակաճգնաժամային արդյունավետության համադրելի ինդեքսն ընտրված ցուցանիշների գումարային փոփոխությունն է (փոփոխության գումարը)՝ վերցված համապատասխան կշիռներով:

$$I = \sum_{i=1}^n w_i \tilde{X}_i$$

որտեղ I -ն հակաճգնաժամային արդյունավետության համաթիվն է,

\tilde{X}_i -ն i -րդ ցուցանիշի փոփոխությունն է՝ հաշվարկված համադրելի միավորներով,

w_i -ն՝ i -րդ ցուցանիշի կշռի փոփոխությունը, որով նա մտնում է համաթվի մեջ:

Այս համաթիվը հաշվարկվում է 2008թ. հուլիսի 1-ից, որը հնարավորություն է տվել բացահայտելու ֆինանսատնտեսական ճգնաժամի դեմ պայքարի միջոցառումների արդյունավետությունը՝ սկսած ճգնաժամի ծագման պահից, երբ տարբեր երկրներ գտնվում էին ճգնաժամի ազդեցության տարբեր մակարդակներում: Սակայն հետագայում համաթվի հաշվարկներ ՓԵԿ¹ ռուսական կազմակերպության փորձագետների կողմից չեն արվել:

Աղյուսակ 2

Հակաճգնաժամային միջոցառումների արդյունավետության համաթվի փոփոխության միտումները 01.08.2008-01.07.2009 թթ.²

2008							2009				
Հուլիս	Օգոստոս	Սեպտեմբեր	Հոկտեմբեր	Նոյեմբեր	Դեկտեմբեր	Հունվար	Փետրվար	Մարտ	Ապրիլ	Մայիս	Հունիս

¹ www.fbk.ru

² http://www.fbk.ru/library/research_library/list/11/10/

Ռուսաստանի Դաշնություն	1.111	1.066	0.102	-0.443	0.032	-0.247	-0.600	-1.048	-0.258	-1.048	-0.891	-0.172
Ուկրաինա	0.840	0.794	1.712	-0.345	-1.252	-1.087	-1.083	-0.819	-1.269	-2.661	-1.739	-0.539
Ղազախստան	0.408	0.161	0.477	1.090	0.147	0.955	0.059	-0.696	0.199	0.248	-0.803	-0.046
Ֆրանսիա	-0.341	-0.434	-0.500	-0.146	0.109	-0.210	0.480	0.295	0.103	0.412	0.681	0.155
Կանադա	-0.358	-0.352	-0.491	-0.030	0.631	0.239	0.346	0.533	0.440	0.719	0.606	0.069
Գերմանիա	-0.457	-0.421	-0.473	-0.126	0.054	0.134	0.192	0.418	0.374	0.555	0.564	0.122
Մեծ Բրիտանիա	-0.458	-0.484	-0.504	-0.039	0.368	0.119	0.523	0.898	0.398	1.193	1.049	0.279
ԱՄՆ	-0.745	-0.331	-0.324	0.038	-0.088	0.097	0.084	0.398	0.012	0.581	0.533	0.133

Հետաքրքիրն այն է, որ ճգնաժամի ծագման ժամանակ, այսինքն՝ 2008թ. հուլիսին ամենալավ դիրքերում է եղել Ռուսաստանը, իսկ վերջին տեղում՝ ԱՄՆ-ը, որտեղից սկիզբ էր առել ճգնաժամը, ուղիղ մեկ տարի հետո՝ 2009թ. հուլիսին, Ռուսաստանը գտնվում էր դիտարկվող երկրների շարքում վերջից երկրորդ տեղում, իսկ ճգնաժամային արդյունավետության համաթվի աղյուսակը գլխավորում էր Մեծ Բրիտանիան: Ռուսաստանի տնտեսության համար անկումային ամենավատ կետերը եղել են 2009թ. փետրվար և ապրիլ ամիսները: Շատ դեպքերում կարելի է նաև սա կապել միջոցառումների իրականացման ժամանակային լագի հետ, հատկապես, եթե դրանք հարկաբյուջետային ոլորտում արվող փոփոխություններ են, քանի որ տեսականորեն հայտնի է և գործնականում էլ ապացուցված, որ իրականում դրամավարկային քաղաքականության ժամանակային լագն (խզում) ավելի կարճ է, քան հարկաբյուջետային քաղաքականության ժամանակային լագը: Դիտարկվող երկրների շարքում որպես տնտեսապես ամենակայուն երկիր կարելի է համարել Մեծ Բրիտանիան, որը մի շարք այլ համաթվերով ևս բարձր դիրքեր է գրավում և անգամ գերազանցել է ԱՄՆ-ին, օրինակ՝ ֆինանսական զարգացածության համաթվով այն ևս աշխարհում առաջինն է: Բավականին ծանր իրավիճակում է հայտնվել Ուկրաինան, որի դիրքերը խիստ թուլացել են, քանի որ տնտեսական անկայունությանը գումարվել են նաև գազային ճգնաժամը, քաղաքական անկայունությունը, և բավականին հռետեսական կանխատեսումներ կային նաև ԱՄՀ-ի զեկույցում՝ -14% ՀՆԱ-ի անկում 2009-ին: Գերմանիայի, Կանադայի և Ֆրանսիայի տնտեսությունների համաթվերը ևս դրական են, սակայն այս երկրներում կարելի է ասել տնտեսական ճգնաժամի հարվածի առավել ուժգին մասը տնտեսությունն իր վրա զգացել է 2008թ. վերջին եռամսյակում: Կայուն տնտեսությունների թվին է պատկանում նաև Ղազախստանը, որի տնտեսական ցուցանիշները ԱՊՀ երկրների շարքում լավագույններից են, սակայն միջոցառումների արդյունավետությունը համաթվի միջոցով հստակ չի արտացոլում դրանց տատանողական բնույթը: Իհարկե, այսպես կարելի է շատ ավելի մանրամասն վերլուծել և՛ առանձին երկրների միջոցառումները, և՛ հակաճգնաժամային ծրագրերը՝ փորձելով նաև դրանց միջև անցկացնել համեմատության առանցքներ:

Հարկ ենք համարում նշել, որ համաշխարհային պրակտիկայում առաջին անգամ կիրառված այս համաթիվը, որը նպատակ ուներ համադրել առանձին երկրների կողմից իրականացվող հակա-ճգնաժամային միջոցառումների արդյունավետությունը, կարողացավ հասնել իր առջև դրված նպատակին՝ առանձին խնդիրների լուծման միջոցով: Սակայն այս համաթվի հնարավորություններն այսքանով չեն սահմանափակվում, քանի որ կարելի է օպերատիվ տվյալների ճիշտ և ժամանակին ստանալու պարագայում առավել արդյունավետ կատարել մեծաթիվ երկրների համադրություններ՝ պատկերացում կազմելու համար նրանց կողմից իրականացվող միջոցառումների վերաբերյալ:

Հայաստանի տնտեսության մեջ հակաճգնաժամային միջոցառումների այս համաթվի կիրառությունը և համադրությունը բավականին դժվար է, քանի որ ֆինանսական հատվածը, որի արտացոլումը տրվում է ֆոնդային բորսայի ինդեքսների միջոցով, ՀՀ տնտեսության իրական պատկերը չի արտացոլում, այդ իսկ պատճառով արդեն ընդհանուր տրամաբանությունից շեղվում ենք: Մյուս կողմից, ՀՀ տնտեսության մեջ պաշտոնական հրապարակվող գործազրկության մակարդակը շատ դեպքերում ունի վիճարկելի բնույթ և էական փոփոխությունների չի ենթարկվում, այսինքն՝ փորձել հակաճգնաժամային միջոցառումները կապել գործազրկության մակարդակի անկման հետ բավականին դժվար է: Այստեղ հարցերն ունեն առավել խորացված բնույթ, քանի որ իրական պատկերը կարող է տալ օրինակ ՀՀ բնակչության և զբաղվածության հարաբերակցության ցուցանիշը, այն էլ այն պարագայում,

երբ գյուղատնտեսության ոլորտում զբաղվածության հետ կապված հիմնահարցերը կարգավորվեն: Մյուս կարևորագույն խնդիրներից է նաև դառնում այս պարագայում ՀՀ-ում առկա բնակչության թիվը, որը մի շարք գնահատականներով հստակ չի արտացոլում միգրացիոն հոսքերի ցուցանիշը, այսինքն՝ գնահատական տալ զբաղվածության խնդիրների վերաբերյալ հակաճգնաժամային կառավարման միջոցառումների արդյունավետության տեսանկյունից բավականին բարդ է, քանի որ գոյություն ունեն հայեցակարգային հիմնախնդիրներ՝ առանց որոնց լուծման գնահատականներ տալը պարզապես իրատեսական չէ: Սոցիալական ոլորտի մյուս ցուցանիշը, որն ընդգրկված է համաթվում, իրական աշխատավարձի ցուցանիշն է, որը ՀՀ-ում ունի դինամիկ աճի միտում, չնայած ԱՊՀ երկրների շարքում ցածր աշխատավարձերի շարքում ընդգրկված երկրների թվին է դասվում Հայաստանը: Սակայն խնդիրն այն է, որ ՀՀ-ում իրական աշխատավարձերի աճի և արտադրողականության կամ ավելացված արժեքի ստեղծման միջև կոռելացվածությունը բացակայում է, այսինքն՝ եթե անգամ աշխատավարձերը բարձրանում են, դրանց հիմքում ստեղծված արդյունքը չէ, այլ պարզապես անվանական աճը, որը կրկին տնտեսական զարգացման շահերից չի բխում:

ՀՀ տնտեսության մեջ ուսումնասիրելով ՀՆԱ-ի անկման տեմպերը ճգնաժամային և հետճգնաժամային զարգացումների համատեքստում՝ կարող ենք փաստել, որ ամենամեծ ՀՆԱ-ի անկում ունեցած երկրների հնգյակում հայտնված երկրի հակաճգնաժամային միջոցառումները պարզապես անհնար է դրական գնահատել, քանի որ աշխարհի 210-ից ավելի երկրների համեմատությունն արդեն իսկ բավարար պայման է: Ինչ վերաբերում է հիմնական կապիտալ ներդրումներին, դրանք բավականին մեծ անկում են արձանագրել ճգնաժամային 2009թ., որը ևս խոսում է տնտեսության նկատմամբ անվստահության մասին: ՀՀ միջազգային (ոսկու և արտարժույթի) պահուստները, որոնք գտնվում են ՀՀ ԿԲ-ի տնօրինության տակ, 2009թ. ավելացել են, սակայն հետաքրքիրն այն է, որ դրանք 2008թ. 3-րդ և 4-րդ եռամսյակներում, ինչպես նաև 2009թ. մինչև մարտ ընկած ժամանակահատվածը կտրուկ կերպով նվազել են, քանի որ ՀՀ ԿԲ-ն, փորձելով թույլ չտալ դրամի արժեզրկում, անընդհատ տնտեսության մեջ կատարել է դոլարային ինտերվենցիաներ՝ դրանով իսկ նվազեցնելով դոլարային պահուստները (ինչ վերաբերում է ոսկով պահուստներին, ապա դրանք ՀՀ ԿԲ-ի կողմից վաճառվել են, և Հայաստանը ոսկով պահուստներ չունի): Հետագայում ներգրավելով մոտ 1.5 մլրդ դոլարի հասնող պետական արտաքին պարտքեր, դրանք տեղաբաշխվել են նաև ՀՀ ԿԲ-ի պահուստներում, և դրանք 2009թ. հասցվել են մոտ 2 մլրդ դոլարի, որը կարելի է համարել որոշակի անվտանգության բարձիկ ՀՀ տնտեսության համար, սակայն վարկային ռեսուրսներով ապահովել պահուստների աճ և համարել, որ տնտեսությունը գտնվում է կայուն վիճակում, այնքան էլ ճիշտ չէ: Այն հանգամանքը, որ ՀՀ ԿԲ-ի կողմից բավականին երկար ժամանակ վարվել է կարգավորվող արժույթային կոշտ քաղաքականություն, բավականին մեծ վնասներ է հասցրել ՀՀ տնտեսությանը, այստեղ դրական միտումն այն է, որ դրանով իսկ կատարվել է ՀՀ ԿԲ-ի հիմնական գործառույթը՝ գների ցածր մակարդակի պահպանումը, որը տեղի է ունեցել տնտեսական աճ ապահովող խթանող քաղաքականության բացակայության և մյուս կողմից բնակչության և ստացվող տրանսֆերտների ցածր գնողունակություն ապահովելու միջոցով: Իսկ եթե հաշվի առնենք, որ համաշխարհային տնտեսության մեջ 2009թ. տեղի ունեցող երևույթները տարան նրան, որ տեղի ունեցավ հիմնական հունքային մետաղների գների անկում, ապա այս համատեքստում ամբողջ աշխարհում ինֆլյացիոն ռիսկերը գտնվում էին ցածր մակարդակի վրա, իսկ այդ գործոնը չօգտագործվեց ՀՀ տնտեսության մեջ անկման տեմպերը կանխելու համար, այսինքն՝ այստեղ ևս ՀՀ կառավարության տնտեսական քաղաքականությունն արդյունավետ համարել չի կարելի:

Ինչ վերաբերում է տնտեսության առանձին ճյուղերի վերաբերյալ հակաճգնաժամային միջոցառումների արդյունավետությանն առնչվող գնահատականներ տալուն, ապա 10-40% անկում գրանցած ոլորտներում պարզապես պետք է արձանագրել, որ գոյություն չի ունեցել ներուժ՝ ճգնաժամին դիմակայելու համար: Հատկապես շինարարությունում, արդյունաբերությունում և այլն: Ներմուծման, արտահանման, մի խոսքով՝ արտաքին առևտրաշրջանառության ծավալների կրճատման տեմպերը ևս աննախադեպ էին: Այսինքն՝ ՀՀ տնտեսությունն ունեցել է պարզապես սպեկուլյատիվ գործունեության վրա հիմնված ուղղվածություն, իսկ ճգնաժամն այս պարագայում ամենամեծ ազդեցությունը կարող է ունենալ այդ տարրերի վրա, այն, որ նյութական արդյունքներ ստեղծելը, արտաքին շուկաներում մասնաբաժին ունենալը ճգնաժամերին դիմակայելու առավել մեծ հնարավորություններ են ընձեռում,

դրանք ՀՀ տնտեսության համար պարզապես բացակայում էին:

Իհարկե, ՀՀ տնտեսության գնահատականը կարելի է տալ նաև կարճաժամկետ և երկարաժամկետ միջոցառումների տեսանկյունից, ինչպես նաև առանձին-առանձին քննարկել ՀՀ կառավարության հակաճգնաժամային միջոցառումների ցանկն ըստ 16 հիմնական կետերի, սակայն պետք է նշել, որ այդ միջոցառումների մեծ մասն ուներ երկարաժամկետ ժամանակահատվածում իրագործելու գաղափարական հենք, որն էլ հարցերը տեղափոխում է ոչ թե հակաճգնաժամային միջոցառումների դաշտ, այլ երկարաժամկետ և հետճգնաժամային զարգացումների հարթություն:

Анна Арутюнян

Проблемы оценки эффективности антикризисных мероприятий РА

Аннотация

С наступлением мирового экономического кризиса все страны мира, начиная с конца 2008 года, приступили к разработке и реализации ряда антикризисных мероприятий. Эти мероприятия по степени охвата отличались многообразием и подразделялись на две большие группы: мероприятия финансового и нефинансового характера. Однако, как показал дальнейший ход развития, они во многих случаях не послужили своим целям, что и привело к ряду политических, экономических и социальных последствий.

Anna Harutyunyan

Issues on Assessment of Efficiency of Anti-Crisis Programs and Measures in Armenia

Abstract

After the beginning of the Global Financial Crisis nearly all countries of the world, since the end of 2008, have stated designing and implementing several anti-crisis programs and measures. The programs were very diverse and were divided into 2 broad groups: monetary and non-monetary. However, many of them couldn't meet the objectives they were designed to in the years to come, thus causing political, economic and social consequences.

ԴԱՎԻԹ ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ

*ՀՀ ԳԱԱ Մ. Քոթանյանի անվան տնտեսագիտության
ինստիտուտի ավագ գիտաշխատող, տ.գ.թ.*

ՍԱԿՐՈՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՅՈՒՅԱՆԻՇՆԵՐԻ ԱԶԴԵՅՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՐԿՐԻ ՎՃԱՐԱՅԻՆ ՀԱՇՎԵԿՈՒԻ ՎՐԱ

Առանձնահատուկ ուշադրության է արժանի վճարային հաշվեկշռի վրա մակրոտնտեսական ցուցանիշների ազդեցության վերլուծությունը: Այն վկայում է, որ գործնականում բոլոր ֆինանսական ցուցանիշները որոշակիորեն ազդում են երկրի վճարային հաշվեկշռի վրա: Դրանց մանրամասն և տարողունակ վերլուծության փոխարեն դիտարկենք միայն առավել հաճախ օգտագործվող հիմնական այնպիսի ցուցանիշներ, ինչպիսիք են՝ ազգային եկամուտը, տոկոսադրույքների մակարդակը, դրամի էմիսիայի մեծությունն ու ծավալները: Դրանցից յուրաքանչյուրի ազդեցությունը կախված է կոնկրետ իրավիճակից և կարող է գնահատվել ոչ միանշանակ:

Չարտադրված, ոչ ֆինանսական ակտիվների ձեռքբերում (դեբետ) կամ տրամադրում (կրեդիտ) հոդվածն առնչվում է արտոնագրերի, հեղինակային իրավունքների, լիցենզիաների գնման հետ: Այստեղ անհրաժեշտ է տարբերել այդ ակտիվների օգտագործման իրավունքի գնումը դրանց նկատմամբ սեփականության իրավունքի գնումից: Օգտագործման իրավունքի դիմաց կատարված վճարները գրանցվում են ծառայություններ հաշվի «արտոնագրային վճարներ և հեղինակային հոնորարներ» ենթահոդվածում, և միայն սեփականության իրավունքի գնման դեպքում՝ կապիտալի հաշվում: Ֆինանսական հաշիվն ընդգրկում է արտաքին ֆինանսական ակտիվների և